Lesson 13: Exercise Pages 165 - 174

1. अस्ति गंगा-[TP6]तीरे पाटलिपुत्र-[BV6]नामधेयं नगरम् ।
There is a city on the bank of Ganga having the name Pataliputra.

2. तत्र सर्व-[KD]प्रभु-[TP6]गुण-[TP3]संयुक्तः सुदर्शनः नाम[0] नरपतिः आसीत्[अस् 2P imperf III/1] ।
There was a king Sudarsana by name, endowed with all the qualities of a ruler.

3. तस्य भूपतेः चत्वारः[1/+] पुत्राः अभवन् ।
Of this king there were four sons.

4. यतः ते पुत्राः अनधिगत-[BV3]शास्त्राः उन्मार्ग-[BV6]वृत्तयः च ततः सः महीपतिः उद्विग्न-[BV6]चित्तः ।
Since these sons were those by whom sastra was not understood, and were having deviating behaviour, therefore the king was one with an agitated mind.

5. किं करोमि[कृ 8U pres I/1] इति पुनः पुनः अचिन्तयत् ।
Again and again he thought, "What do I do?"

6. एकः एव गुण-[TP3]संयुक्तः पुत्रः वरं[0] न च मूर्ख-[TP6]शतम् अपि ।
A single son endowed with good qualities is better than even a hundred of fools.

7. एकः चन्द्रः अन्धकारं हन्ति[हन् 2P pres III/1] न तु तारा-[TP6]गणाः अपि ।
One moon destroys the darkness, but not even multitudes of stars.

8. ऋषिभिः उक्तं तु ।
But by the ṛṣis it has been said:

9. न हि सुप्तस्य सिंहस्य मुखे प्रविशन्ति मृगाः इति ।
"Animals do not enter in the mouth of a lion fallen asleep."

10. तेन कारणेन किंचिद् मया[3/1] कर्तव्यम् ।
Due to that reason something is to be done by me.

11. इति विचिन्त्य तेन नृपतिना पण्डित-[TP6]सभा सपदि[0] कारिता[कृ c-PPP 1/1] ।
Thus having thought an assembly of pandits was immediately caused to be made by the king.

Abbreviations: P = parasmaipada, A = ātmanepada, p- = passive, c- = causative, pres = present, imperf = imperfect, opt = optative, fut = future, perf = perfect, imper = imperative, aor = aorist, ger = gerund, inf = infinitive, denom = denominative, PPP = Past Passive Participle, PrAP = Present Active Participle, PrPP = Present Passive Participle, gerv = gerundive, TP = tatpuruṣa, KD = karmadhāraya, BV = bahuvrīhi, & = dvandva

12. तस्यां सभायां समागतायां नरेश्वरः अवदत् ।
The assembly gathered, the king spoke.

---

13. भो[0] भोः[0] पण्डिताः ।
“O! Oh pandits!

---

14. मम[6/1] पुत्राः शास्त्रेषु मन्दादराः ।
My sons are indifferent with respect to sastras.

---

15. पुस्तकानि न अधिगच्छन्ति न पठन्ति ।
They neither understand nor read books.

---

16. अपरं च ते अलसाः भवन्ति ।
Moreover they are lazy.

---

17. ते केवलं[0] व्यसनेन निद्रया कलहेन च कालं गमयन्ति[गम् c-pres III/+] ।
They pass time only by vices, sleep, and quarrel.

---

18. उक्तं च ।
And it has been said:

---

19. यथा काचः काञ्चन-[TP3]संसर्गात् काञ्चन-[TP6]द्युतिं लभते तथा एव मूर्खाः अपि गुण-[TP3]समन्वित-[KD]जन-[TP3]संयोगेन गुणान् लभन्ते ।
Just as glass gains the lustre of gold by contact with gold, thus alone even fools gain good qualities by contact with people endowed with good qualities.

---

20. किं[0] अस्यां सभायां कश्चिद् पण्डितः मम पुत्रान् विद्यां नीतिं च उपदेष्टुं समर्थः ।
Is any pandit in this assembly able to teach my sons knowledge and conduct?

---

21. अस्मिन् अन्तरे कश्चिद् सकल-[KD]नीति-[TP6]शास्त्र-[TP7]कोविदः महा-[KD]पण्डितः सभायां उत्थाय नृपतिं अभिवाद्य कृत-[BV3]अञ्जलिः अभ्यभाषत ।
In this interim, a certain great pandit, skilled in all the sastras of conduct, having arisen in the assembly, having greeted the king, by whom anjali was made, spoke.

---

22. देव ।
“O king!

Abbreviations: P = parasmaipada, A = ātmanepada, p- = passive, c- = causative, pres = present, imperf = imperfect, opt = optative, fut = future, perf = perfect, imper = imperative, aor = aorist, ger = gerund, inf = infinitive, denom = denominative, PPP = Past Passive Participle, PrAP = Present Active Participle, PrPP = Present Passive Participle, gerv = gerundive, TP = tatpuruṣa, KD = karmadhāraya, BV = bahuvrīhi, & = dvandva

23. अहं[1/1] षण्मास-TP6अभ्यन्तरे नीति-TP6शास्त्र-TP6उपदेशेन तव[6/1] पुत्राणां पुनर्जन्म[2/1] कर्तुं समर्थः ।
I am able to make the rebirth of your sons by the teaching of sastra of conduct in the interval of six months."

---

24. तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सः भूपतिः संतुष्ट-BV6चित्तः तं पण्डितं अवदत् ।
Having heard these words of his, having a pleased mind, the king told the pandit.

---

25. इदं मया[3/1] श्रुतम् ।
"This is heard by me.

---

26. कीटः अपि पुष्प-TP3संगात् गुण-TP3समन्वितानां जनानां शिरः[2/1] आरोहति ।
'Even a worm mounts the head of people endowed with good qualities by association with a flower.

---

27. पाषाणः अपि महद्भिः[3/+] प्रतिष्ठितः देवत्वं गच्छति ।
Even a stone, established by great (people) goes to godliness.'"

---

28. इति उक्त्वा तेन नृपतिना पुत्राः तस्मै विष्णुशर्म-BV6नामधेयाय पण्डिताय समर्पिताः ।
Thus having spoken, the sons were entrusted by the king to that pandit, having the name 'Vishnu Sharma'.

---

29. भूमि-TP6पतये विष्णुशर्म-KDमहा-KDपण्डितेन इदं स्पष्टीकृतम्[स्पष्टी-कृ PPP 1/1] ।
This was explained to the king by the great pandit Vishnu Sharma.

---

30. यथा नव-KDभाजन-TP7लग्नः संस्कारः भाजन-TP6पचनस्य पश्चात् न अन्यथा[0] भवति तथा नीतिः कुमारेभ्यः एव मनोहर-KDकथा-TP6रूपेण उपदिष्टा स्थितिं गच्छति इति ।
"Just as an impression attached to an unbaked pot, after the baking of the pot does not become otherwise, thus conduct taught to boys alone, with the shape of captivating stories, goes to a permanent condition."

---

31. ततः तेन महा-पण्डितेन हित-KDउपदेशस्य विविधाः कथाः तेभ्यः अनधिगत-BV3शास्त्र-KDपुत्रेभ्यः कथिताः ।
Thereafter by the great pandit the varied stories of the Hitopadesha were narrated to the sons by whom shastra had not been learned.

English to Sanskrit

1. यदा वर्षकालो भारतवर्षे आरभते आकाशस् तमोभूतैर् मेघैः सम्पूर्णो भवति ।

Abbreviations: P = parasmaipada, A = ātmanepada, p- = passive, c- = causative, pres = present, imperf = imperfect, opt = optative, fut = future, perf = perfect, imper = imperative, aor = aorist, ger = gerund, inf = infinitive, denom = denominative, PPP = Past Passive Participle, PrAP = Present Active Participle, PrPP = Present Passive Participle, gerv = gerundive, TP = tatpuruṣa, KD = karmadhāraya, BV = bahuvrīhi, & = dvandva

2. इमान् मेघान् दृष्ट्वा एव चातकाः समुत्पत्य तेषु अनुषज्जन्ते ।

3. इमे खगा हि जलबिन्दुभिर् उपजीवन्ति इति वदन्ति जनाः ।

4. तस्मिन् एव काले हंसाः कैलासपर्वतस्थं मानससरोवरं उत्पतन्ति ।

5. यदा वर्षो विरमति आकाशे इन्द्रायुधं प्रायशो दृश्यते ।

6. इन्द्रायुधानि वल्मीकस्थानां सर्पाणां चूडामणीनां दीप्त्या कृतानि इति भारतवर्षे कैश्चिद् जनैर् मतम् । वर्षासु विरतासु विविधवर्णानि पुष्पाणि पर्वतेषु क्षेत्रेषु च सर्वत्र वर्धन्ते ।